

Beata Duda 
Uniwersytet Śląski w Katowicach
beata.duda@us.edu.pl

Ewa Ficek 
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ewa.ficek@us.edu.pl

IDEE I WARTOŚCI W DYSKURSIE WSPOMNIENIOWYM POWSTAŃCÓW WARSZAWSKICH (NA MATERIALE WYWIADÓW Z ARCHIWUM HISTORII MÓWIONEJ MUZEUM POWSTANIA WARSZAWSKIEGO)¹

Słowa kluczowe: powstanie warszawskie, narracje wspomnieniowe, lingwistyka pamięci, lingwistyka korpusowa, aksjolingwistyka

Keywords: Warsaw Uprising, reminiscent narratives, linguistics of memory, corpus linguistics, axiolinguistics

1. Wprowadzenie

Relacje wspomnieniowe uczestników historycznych wydarzeń są nieocenionym źródłem wiedzy dla badaczy wielu dyscyplin. Od niedawna tego typu teksty znalazły się także w orbicie zainteresowań lingwistów (np. Gocół 2023), dążących do uchwycenia związków między językiem, historią, pamięcią a tożsamością określonych społeczności (por. Bartmiński 2002: 380). Jednym z kluczowych elementów owych wspomnień jest interpretowanie zdarzeń, których doświadczyli świadkowie historii, nadawanie sensu temu, co minione, ponadto komunikowanie wartości czy postaw

¹ Wkład Auterek w powstanie niniejszego tekstu jest taki sam i wynosi po 50%.

stojących za określonymi działaniami. W kontekście powstania warszawskiego, będącego (w perspektywie polskiej historii) ważnym wydarzeniem II wojny światowej, a jednocześnie przedmiotem sporu politycznego (Marszałec 2010: 340–341; Szacka 2006: 184), analiza procesu aksjologizacji staje się szczególnie istotna, pozwala bowiem nie tylko na zrozumienie motywacji powstańców, lecz również (w szerszym ujęciu) na uchwycenie trwałych składników narodowej kultury i tożsamości, rezonujących w pamięci zbiorowej.

Warto w tym miejscu podkreślić, że impulsem do odkrywania tego typu zjawisk stała się dla nas tegoroczna, osiemdziesiąta rocznica wspomnianego zrywu patriotycznego, która sprzyja retrospekcji i skłania do przyjrzenia się wydarzeniom 1944 r. przez pryzmat *status quo*.

2. Zakres, cel i metoda badań

Przedmiotem artykułu będzie zestawienie wybranych leksykalnych sposobów wyrażania idei i wartości w dyskursie² wspomnieniowym uczestników powstania warszawskiego (ściślej: w odpowiedziach na pytanie o sens wybuchu powstania zgromadzonych w Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego – dalej: AHMMPW) oraz dookreślenie na tej podstawie systemu aksjologicznego kombatantów, w tym: idei/wartości dominujących, deklarowanych i pożądaných, antywartości, wreszcie – podstawy wartościowania.

Kontekst tak sprofilowanych rozważań stanowią założenia lingwistyki pamięci jako projektu badawczego skoncentrowanego na analizie użycia języka czy strategii komunikacyjnych stosowanych w celu aktywowania obrazów przeszłości w teraźniejszych dyskursach i opierającego się m.in. na przekonaniu, że „doświadczenia jednostek danej wspólnoty, wydarzenia z jej przeszłości, a przy tym także jej [...] wartości tworzone są za pośrednictwem języka oraz osadzone i archiwizowane w języku” (Czachur 2018: 21; zob. też 26, 29, 39 oraz Chlebda 2012)³. W opracowaniu nawiązujemy również do ustaleń i aparatu teoretyczno-metodologicznego aksjolingwistyki (zob. Niećko-Bukowska 2018: 13; Kiklewicz 2018: 103; zob. też Puzynina 2013: 124), przede wszystkim zaś do dorobku Jadwigi Puzyniny⁴. Wsparciem w analizach stały się ponadto narzędzia językoznawstwa korpusowego – o czym niżej.

2 Termin *dyskurs* nie wskazuje tu na konkretną metodę analiz (por. analizę dyskursu), nazywa raczej konstrukt kształtujący pewną praktykę komunikacyjną i wyłaniający się z tekstów w drodze ich interpretacji (zob. Witosz 2016: 21).

3 Wymienione ustalenia lingwistyki pamięci odgrywają w artykule kluczową rolę. Zadania i metody tego projektu badawczego szerzej omawia Waldemar Czachur (2018: 39–48).

4 To dopowiedzenie/zawężenie wydaje się konieczne z uwagi na wielonurtowość i interpretacyjny pluralizm dociekań podporządkowanych wymienionemu kierunkowi (np. Niećko-Bukowska 2018: 16–17).

Aby uzupełnić powyższą prezentację, przyjmijmy jeszcze, że: 1. „czynność psychiczna człowieka orzekającego, jakie (i w jakim stopniu) wartości pozytywne lub negatywne są znamienne dla określanych cech, zachowań czy wydarzeń”, jest nieodłączną cechą ludzkiego przeżywania świata (Czelakowska 2008: 59; Puzyńska 1992: 83; Pajdzińska 1991: 15; zob. też Czajka-Bubniak 2017: 37–41); 2. „wartość jest cechą obiektu (przedmiotu wartościowania), uznawaną przez subiekt (podmiot wartościowania)”, ma więc charakter przedmiotowo-podmiotowy (Benenowska 2016: 129–130)⁵; 3. na obraz systemu aksjologicznego kombatantów, rekonstruowany na podstawie ich odczuć i prywatnego doświadczenia⁶, mają wpływ także czynniki społeczne i kulturowe (np. Rodziewicz 2016: 141).

3. Materiał źródłowy oraz jego charakterystyka

Jak już zasygnalizowałyśmy wcześniej, nasze analizy prowadziłyśmy na danych pomieszczonych w korpusie wywiadów ze świadkami wydarzeń 1944 r. (AHMMPW), w tym w przeważającej części z aktywnymi uczestnikami interesującego nas zrywu wolnościowego. Wywiady te zostały przeprowadzone z inicjatywy Muzeum Powstania Warszawskiego w latach 2004–2021. W rezultacie powstało ponad 3400 nagrań, które po transkrypcji stały się podstawą bogatego zbioru tekstów. Szczegółowemu oglądowi lingwistycznemu poddałyśmy jednak tylko fragmenty rozmów odnoszące się eksplicytnie do oceny powstania z perspektywy ponad 60 lat od jego wybuchu i inicjowane pytaniem prowadzącym do wynikającym z narzuconego przez historię mówioną scenariusza wywiadu⁷. Do selekcji materiału wykorzystano aplikację KonText, która dla materiałów polskojęzycznych została opracowana przez konsorcjum CLARIN-PL (por. też Machálek 2020). Zastosowanie tej aplikacji (służącej do tworzenia i przeszukiwania korpusów tekstów) umożliwiło wyekscerpowanie przykładów (analiza ilościowa) zawierających konstrukcje z orzecznikiem, a mianowicie:

powstanie jest X,
powstanie było X,
powstanie to X,

oraz ich selekcję pod kątem występowania określonych leksykalnych wyznaczników wyrażania wartości (analiza jakościowa)⁸.

5 Z uwagi na rozmiary opracowania ograniczamy się do jednej tylko definicji wartości; więcej na ten temat pisze np. Henryk Kurczab (2012: 9–12).

6 Por. bliskie nam stanowisko subiektywizmu aksjologicznego (zob. Żuk 2016: 22).

7 Analizowane wywiady zawierają podobne pytania, wśród których pojawia się zwykle prośba o ocenę powstania.

8 Oczywiście mamy świadomość, że prezentowany ogląd jest wybiórczy i że bogaty materiał źródłowy można również poddać innym analizom. Będzie o tym mowa w zakończeniu artykułu.

4. Świat idei i wartości powstańców warszawskich oraz ich odzwierciedlenie w języku

Aby ustalić krąg preferowanych i negowanych przez kombatantów idei/wartości, sięgnęliśmy po proponowaną przez J. Puzyninę (1992: 7) technikę analizy aksjologicznej, która „polega na określeniu centrum pojęciowego, będącego jądrem rozpatrywanej kategorii wartości, i ustaleniu zbioru leksemów, które stanowią kod językowy dla danego pojęcia” (Wartecka 2015: 186). W toku badań zastosowana została także typologia wartości tejsze badaczki, wzbogacona o propozycję Ryszarda Jedlińskiego (Jedliński 2000: 24–26), który wprowadził dodatkowo wartości społeczne; zostały z nimi związane następujące pojęcia (i tym samym leksemy główne): *demokracja, patriotyzm, praca, praworządność, rodzina, solidarność, tolerancja i wolność*. Owa klasa jest dla nas szczególnie interesująca ze względu na społeczno-polityczne uwarunkowania działań powstańczych i silną ekspansję myślenia wspólnotowego w narracjach biograficznych (np. Duda, Ficek 2020). Poza wartościami społecznymi w badanym materiale poszukiwałyśmy najczęściej występującej, powtarzającej się w wielu relacjach leksyki (zarówno leksemów głównych, jak i form pochodnych wraz z ich wariantami słowotwórczymi; Wartecka 2015: 186) z takich kręgów (anty)wartości jak wartości: poznawcze, estetyczne, moralne, witalne, utylitarne, prestiżowe i hedonistyczne (por. Puzynina 1992; Jedliński 2000). Celowo rezygnujemy tutaj z omawiania przykładów wskazujących na wartości transcendentne z uwagi na niejednoznaczność w ich postrzeganiu oraz niewielki odsetek egzemplifikacji leksyki z tejsze grupy w badanych tekstach.

4.1. Preferowane wartości wspólnoty powstańczej

Najliczniej reprezentowaną grupą wartości i/lub idei preferowanych przez świadków wydarzeń 1944 r. są wartości społeczne oraz moralne. Pierwsze z nich ujawniają się poprzez bezpośrednie odwołania do pojęć *patriotyzmu, ojczyzny, solidarności, narodu czy społeczeństwa*, które w badanym materiale nierzadko pojawiają się także w formie wyrazów pochodnych i synonimów; por. dla przykładu *zryw patriotyczny, zryw narodowy, zryw społeczny, konsolidacja społeczeństwa*. Najczęściej uobecnia się *wolność* i jej derywaty (*powstanie nacechowane wolnością, zryw wolnościowy, wolna Polska, droga do wolności* itp.), co stanowi wyraźne nawiązanie (niekiedy wyrażane eksplicytnie przez samych powstańców) do kontekstu geopolitycznego, w którym żyło pokolenie urodzone w wolnej Polsce po 123 latach niewoli – por. taką wypowiedź: *Niewątpliwie Powstanie było nawiązaniem do Polski przedwojennej. To była tęsknota za Polską* (AHMMPW1)⁹. Podkreśleniu ważności wartości społecznych

9 Pisownię i interpunkcję wszystkich cytatów zachowujemy w wersji oryginalnej, wyróżnienia w cytatach pochodzą natomiast od auterek artykułu.

w życiu i doświadczeniu powstańców służą perswazyjne środki wyrazu – hiperbole i metafory, np.:

Powstanie to było **zachłyśnięcie się wolnością i całkowite oddanie się Ojczyźnie**, ten **zryw patriotyczny**, to nie zagasł we mnie, jest w dalszym ciągu. (AHMMPW₂)

Powstanie to **ofiara była duża**, ale pokazała światu, pokazała wszystkim, że **jesteśmy narodem, narodem wolnym, narodem godnym, honorowym**. (AHMMPW₃)

Powstanie jest **dramatycznym gestem walki o wolność**. (AHMMPW₄)

Bogato reprezentowane są ponadto wartości moralne, podkreślające rolę *odwagi* i *bohaterstwa* tych, którzy uczestniczyli w powstaniu, ale także znaczenie *heroizmu*, *honoru*, *godności*, *sprawiedliwości* i *obowiązku*. Centrum tej grupy wartości stanowi ostatnie ze wspomnianych pojęć oraz jego synonimy, licznie poświadczone w badanym materiale; por. jeszcze następujące kolokacje: *nasz normalny obowiązek*, *absolutny mus*, *nasza powinność*. Wypowiedzi ukazujące preferowane wartości moralne zawierają również elementy, które akcentują (poprzez budowanie antynomii) skalę wyzwań, z jakimi mierzyli się powstańcy:

Powstanie było **heroiczne jako reakcja narodu na straszne czasy**. (AHMMPW₅)

Proszę pana, [Powstanie] to było **straszne poświęcenie, olbrzymia odwaga tych ludzi**. (AHMMPW₆)

W obliczu tych trudności świadkowie doceniają także idee/wartości związane z relacjami społecznymi, wśród nich czołowe miejsce zajmują: *wsparcie* (ujawniane najczęściej w sformułowaniu typu: *powstanie podnosiło na duchu społeczeństwo*) i *przyjaźń*, konsolidujące wspólnotę interesującego nas dyskursu.

Mniej oczywistymi preferencjami aksjologicznymi są dwa pozostałe kręgi wartości, obecne w wielu wypowiedziach świadków. Mowa tutaj o wartościach estetycznych i hedonistycznych. Nadrzędnym leksemem w pierwszej z wymienionych grup jest *piękno* oraz jego pochodne i synonimy (*piękny*, *najpiękniejszy*, *wspaniały*, *cu-downy*); co istotne, formy te towarzyszą sądom wartościującym zarówno powstanie, jak i wydarzenia, sytuacje czy przeżycia z nim związane. Leksyka z tego rejestru występuje nierzadko w stopniu równym albo najwyższym i frekwencyjnie najczęściej wiąże się ze sferą przeżyć indywidualnych. Por. najbardziej reprezentatywne cytaty:

Powstanie było chyba **najpiękniejszym okresem w moim życiu**. (AHMMPW₇)

Z [perspektywy] czasu czy tak od serca: to była dla mnie **jedna z najpiękniejszych chwil w moim życiu, naszym życiu właściwie**. (AHMMPW₈)

To były **niezwykle piękne dni w moim życiu**. To były wielkie dni i uczciwie powiem, że właściwie jestem wdzięczna losowi. (AHMMPW₉)

Powstanie było dla mnie **najpiękniejszym rozdziałem mojego życia, najwspanialszym**. (AHMPW₁₀)

Z jednostkowymi doświadczeniami mamy do czynienia także w przykładach, które wskazują na wartości hedonistyczne. Powstańcy profilują zryw wolnościowy, w którym uczestniczyli, za pomocą pojęcia *przygody* i *zabawy*, podkreślając pozytywny, radosny aspekt tego doświadczenia (wzmacniany przez sformułowania w rodzaju: *wielka przygoda, największa przygoda, kapitalna przygoda, doskonała zabawa*), co pozostaje w sprzeczności z tragizmem tamtych wydarzeń. Ocena powstania w tego typu wypowiedziach przesycona jest często pewną dozą niepewności odnośnie do prawidłowego odbioru intencji wypowiedzi świadka, np.:

Dla mnie Powstanie Warszawskie wtedy i chyba jeszcze dzisiaj, proszę się ze mnie nie śmiać, było **kapitalną przygodą**. Przygodą! (AHMMPW₁₁)

[Powstanie] to była ogromna, nie wiem, czy to można nazwać w [tych] kategoriach, ale **wielka przygoda** naszego życia. (AHMMPW₁₂)

4.2. Antywartości w dyskursie powstańców

Dla rozpoznawanego systemu aksjologicznego równie ważne co wartości preferowane są opozycyjne do nich antywartości¹⁰. Mimo gloryfikacji wydarzeń 1944 r. i ich pozytywnej oceny jako kluczowego/formacyjnego doświadczenia w życiu uczestniczących w nich jednostek relacje wspomnieniowe świadków zawierają też krytykę wybuchu powstania, a zryw ten jest definiowany w kategoriach *błędu*, a nawet *szaleństwa*. Brak rozsądku (antywartości poznawcze; np. *błąd polityczny, największy błąd, szalony błąd, błąd historyczny, fatalny błąd*) oraz nieodpowiedzialność (antywartości moralne; por. *powstanie było... nierozsądne, nieprzygotowane, niedokładnie zorganizowane*) zarzuca się głównie dowódcom. Zob. takie wypowiedzi i wyróżnione w nich kolokacje:

[Powstanie] to był **straszny błąd**, dlatego że ilość ludzkiej młodzieży, która tam została zabita, i ilość cywilów to było morze nieszczęścia, morze nieszczęścia. (AHMMPW₁₃)

Powstanie to jest **szalone głupstwo** i że to jest niepotrzebna rzeź. (AHMMPW₁₄)

Z punktu widzenia militarnego Powstanie Warszawskie było **szaleństwem** to była **decyzja ze wszech miar nierozsądna**. (AHMPW₁₅)

¹⁰ Interesujące nas wartości i antywartości pojawiają się w różnych relacjach z podobną częstotliwością, co świadczy o spójności systemu aksjologicznego wspólnoty powstańców warszawskich.

Rozpatrywane przykłady zawierają także odniesienia do kolejnej grupy antywartości – wartości witalnych, w centrum których pojawia się *utrata życia* i *nieszczęście* jednostek dotkniętych przez działania zbrojne (najczęstsze poświadczenia to: *straszliwe nieszczęście, takie nieszczęście, wielkie nieszczęście, wielka tragedia*). Wskazując na ten krąg antywartości, świadkowie podnoszą ponadto kwestie społeczne – uważają straty w skali globalnej, odnoszące się do ogółu ludności Warszawy czy też, szerzej, do całego narodu; por.:

Powstanie to **takie nieszczęście**, tyle ludzi zginęło. To jest **straszliwe nieszczęście**, trzeba sobie też tak powiedzieć. **Nieszczęście dla miasta, dla kultury.** (AHMMPW16)

Powstanie było **wielkim nieszczęściem** i **tragedią polską.** (AHMMPW17)

Teraz wiemy, że Powstanie było **największą tragedią narodu polskiego.** (AHMMPW18)

Nie brak również śladów antywartości, które są związane z indywidualnym przeżywaniem powstania i ujawnianiem towarzyszących świadkom uczuć i afektów (według badaczy wchodzi one w skład klasy antywartości witalnych; por. np. Jedliński 2000; Kajtoch 2008). W opozycji do radości i euforii, jaka łączyła się z wybuchem powstania i aktywnym uczestnictwem w walce, pojawiają się (co prawda mniej liczne, ale warte odnotowania) głosy strauumatyzowanych jednostek, odwołujące się do takich uczuć jak *smutek, lęk* czy *przerażenie*:

Powstanie było dla mnie **strasznym przeżyciem.** (AHMMPW19)

Oby się nigdy nie powtórzyło, bo **to było okropne**, patrzeć na to wszystko (AHMMPW20)

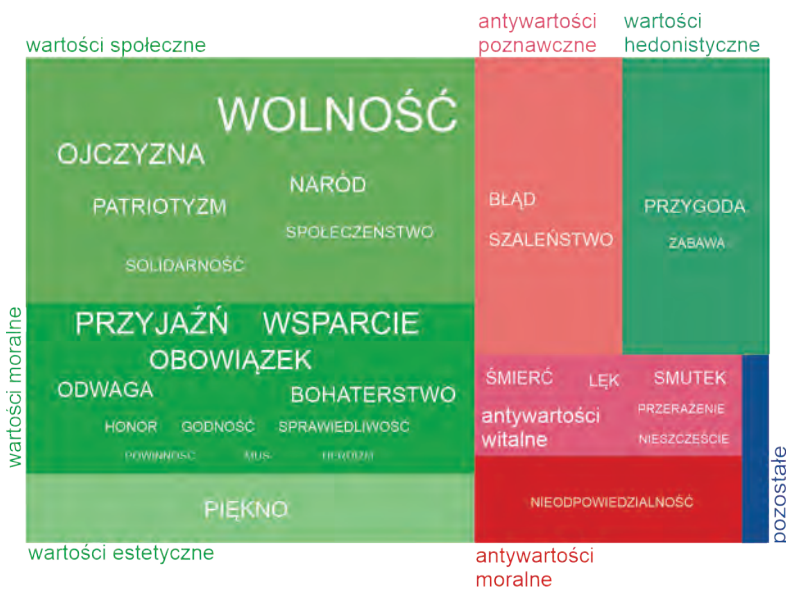
To było **takie straszne rozczarowanie, taka beznadzieja!** (AHMMPW21)

4.3. Wnioski: mapa systemu aksjologicznego powstańców

Podsumowując rozważania, warto jeszcze odtworzyć mapę systemu aksjologicznego interesującej nas wspólnoty dyskursywnej. Może ona bowiem stanowić klucz do zrozumienia motywacji działań powstańczych oraz dać odpowiedź na pytanie o podstawy tworzenia się ruchów wolnościowych.

Główne punkty na owej mapie, uwzględniającej stopień występowania poszczególnych wartości w badanym materiale, to centra pozytywnych wartości (zaznaczone na zielono), w tym społecznych i moralnych (*obowiązek, odwaga, bohaterstwo, ojczyzna, wolność*). Niemal równorzędne wobec nich są jednak także wartości hedonistyczne (*przygoda*) i wiążące się z nimi wartości estetyczne (*piękno*). Ważne miejsce zajmują również klasy antywartości (zaznaczone na czerwono): poznawczych,

witalnych i w mniejszym zakresie – moralnych (*brak rozsądku, śmierć, nieodpowiedzialność, nieszczęście* itd.). W tej części opracowania należy też wprowadzić zagadnienie białych plam na skonstruowanej przez nas schematycznej mapie i wspomnieć o tych grupach wartości (nazwanych przez nas nieobecnymi wartościami), które są bardzo nieliczne lub wcale nie są reprezentowane w badanych relacjach wspomnieniowych. Otóż w toku analiz ilościowych nie udało się wyróżnić następujących klas: wartości i/lub antywartości prestiżowych i utylitarnych, co może świadczyć o dominacji postawy kolektywistycznej nad indywidualistyczną (por. Czerniawska 2016: 139). Nie pojawiają się także kluczowe dla drugiej z wymienionych postaw wartości z innych grup, takie jak: *miłość, rodzina, siła czy zdrowie*. To pominięcie wydaje się nam znaczące.



Wykres 1. Mapa aksjosphery powstańców. Wizualizacja danych na podstawie wykresu typu Treemap i chmury słów¹¹.

5. Zakończenie i zarys perspektyw badawczych

W rozpoznanym materiale źródłowym widoczna jest wyraźna polaryzacja opinii powstańców, oceniających wydarzenia 1944 r. pozytywnie bądź negatywnie (zob. w innym kontekście Oskiera 2011). Mimo to uczestnicy powstania przywołują (bądź pomijają) podobne (anty)wartości, a samo powstanie obrazują w większości jako nieunikniony, bohaterski zryw narodowo-patriotyczny, co koresponduje z wizją

11 Wielkość wyrazu odpowiada częstotliwości wystąpień.

upowszechnianą przez Muzeum Powstania Warszawskiego, czyli instytucjonalnego inicjatora wspomnień. Nie sposób nie odnotować także tego, że dla aktywnych uczestników wspomnianego czynu zbrojnego akt ten był/jest również wartością samą w sobie, nadrzędnym celem ich młodzieńczego życia. Przybliżone idee i/lub wartości stanowią więc niewątpliwie podstawę tożsamości badanej wspólnoty pamięci; problemem do rozwiązania pozostaje natomiast to, czy zarysowany system aksjologiczny kombatantów (por. jeszcze Zaniewicz 2015: 331) oraz ich przekonania zmieniały się jakoś (jak?) na przestrzeni lat (zob. Kurczab 2012: 8).

Przedstawione analizy (będące częścią prowadzonych przez nas lingwistycznych badań nad relacjami wspomnieniowymi jako gatunkiem z kręgu historii mówionej) uzupełniają uwagi formułowane w odniesieniu do narracji pomieszczonych w AHMMPW (np. Ciesek-Ślizowska et al. 2020a, 2020b; Duda, Ficek 2020; Przyklenk 2022), a jednocześnie otwierają nowe perspektywy poznawcze, o których na koniec wypada krótko wspomnieć. Głębszego namysłu wymagałaby charakterystyka podmiotów dyskursu wspomnieniowego, zakładająca m.in. szerszy opis takich, a nie innych wyborów ideologicznych bądź aksjologicznych wspominających, determinowanych ich osobistym przeświadczeniem, rolą świadka historii itd. Oglądowi warto by poddać ponadto formalne środki wartościowania¹², wzmacniające siłę wyrazu i mogące wpływać na zmianę poglądów i postaw odbiorców powstańczych relacji. Prowadząc tego typu dociekania, pamiętać trzeba również i o tym, że „nadawca zdania wartościującego nie zawsze jest jednocześnie podmiotem wartościującym” (Puzynina 1992: 131). Z kolei „będąc subjektem wartościowania, [...] może chcieć nadawać swoim wypowiedziom pozory pełnej obiektywności, identyfikować się z jakąś grupą [...], może też [...] podkreślać subiektywność swoich ocen” (ibid.).

Źródła

Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego [on-line:] <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej.html> (dostęp: 11 I–27 II 2024).

AHMMPW₁ – Wywiad z o. K. Meissnerem; prowadzący: G. Hanula (Warszawa, 1 VIII 2011).

AHMMPW₂ – Wywiad z H. Donath; prowadzący: M. Miązek (Warszawa, 25 II 2005).

AHMMPW₃ – Wywiad z A. Bielawskim; prowadzący: R. Paciorek (Warszawa, 28 IV 2006).

AHMMPW₄ – Wywiad z M. Górską; prowadząca: M. Brama (Warszawa, 31 X 2006).

AHMMPW₅ – Wywiad z J. von Hennebergiem; prowadzący: A. Kowalczyk (Warszawa, 10 VIII 2006).

AHMMPW₆ – Wywiad z Z. Czerwcem; prowadzący: B. Mazurek (Warszawa, 26 VI 2013).

AHMMPW₇ – Wywiad z J. Ciechanowskim; prowadząca: M. Brama (Londyn, 19 I 2008).

12 Wstępny ogląd materiału potwierdza szczególnie różnorodność i bogactwo leksykalnych sposobów wyrażania wartościowań.

- AHMPW8 – Wywiad z B. Czarną-Karaś; prowadzący: R. Markiewicz (Warszawa, 26 X 2007).
- AHMPW9 – Wywiad z M. Czapską-Pajzderską; prowadzący: M. Brama (Warszawa, 26 VII 2007).
- AHMPW10 – Wywiad z J. Mirecką-Maciejewską; prowadzący: M. Rosłon (Warszawa, 29 VII 2008).
- AHMPW11 – Wywiad z W. Barańskim; prowadzący: T. Niemczura (Warszawa, 13 XII 2006).
- AHMPW12 – Wywiad z E. Baranowskim; prowadzący: D. Cieszkowski (Warszawa, 17 VI 2010).
- AHMPW13 – Wywiad z T. Gadomską; prowadząca: U. Adamowicz (Warszawa, 20 VI 2012).
- AHMPW14 – Wywiad z J. Sapiełą De San; prowadzący: T. Żylski (Warszawa, 12 VIII 2005).
- AHMPW15 – Wywiad z S. Bałukiem; prowadząca: M. Gardecka (Warszawa, 22 V 2005).
- AHMPW16 – Wywiad z J. Bitner-Lisowską; prowadzący: T. Niemczura (Warszawa, 18 VIII 2006).
- AHMPW17 – Wywiad z T. Jaegermannem; prowadzący: P. Leszczyński (Warszawa, 18 I 2007).
- AHMPW18 – Wywiad z S. Meissnerem; prowadzący: R. Paciorek (Warszawa, 3 VIII 2011).
- AHMPW19 – Wywiad z Z. Grabowskim; prowadząca: M. Brama (Warszawa, 6 VI 2007).
- AHMPW20 – Wywiad z R. Beluchem; prowadzący: M. Bandurski (Warszawa, 6 IV 2006).
- AHMPW21 – Wywiad z J. Bartnicką-Demińską; prowadząca: J. Kasparek (Warszawa, 4 IX 2008).

Literatura

- BARTMIŃSKI J., 2002, *Etnolingwistyka*, [w:] J. Wojnowski (red.), *Wielka encyklopedia PWN*, t. VIII: *Dżami-Fenianie*, Warszawa, s. 380–381.
- BENENOWSKA I., 2016, „Ani jednym korzeniem nie utkwę tu” – przestrzeń emigracyjna i jej wartościowanie (na podstawie listów Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej do męża), [w:] D. Mazur, B. Morzyńska-Wrzosek (red.), *Przestrzeń w kulturze współczesnej*, t. 1: *Literatura, teatr, film*, Bydgoszcz, s. 126–145.
- CHLEBDA W., 2012, *Pamięć ujęzykowiona*, [w:] J. Adamowski, M. Wójcicka (red.), *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*, „Tradycja dla Współczesności. Ciągłość i zmiana” t. 6, Lublin, s. 109–119.
- CIESEK-ŚLIZOWSKA B., DUDA B., SUJKOWSKA-SOBISZ K., 2020a, *O (nie)widoczności prowadzącego spotkanie ze świadkiem historii – wstępna typologia ról inicjujących wywiady narracyjne*, „LingVaria” XV, 1 (29), s. 47–58, <https://doi.org/10.12797/LV.15.2020.29.03>.
- CIESEK-ŚLIZOWSKA B., DUDA B., SUJKOWSKA-SOBISZ K., 2020b, *Władza nad dyskursem w narracji wspomnieniowej. Przypadek Archiwum Historii Mówionej*, „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs” 13, s. 63–79, <https://doi.org/10.7311/tid.13.2020.04>.

- CZACHUR W., 2018, *Lingwistyka pamięci. Założenia, zakres badań i metody analizy*, [w:] W. Czachur (red.), *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodyczne*, „Kultury i Języki Pamięci”, Warszawa, s. 7–55.
- CZAJKA-BUBNIAK A., 2017, *Wartościowanie w tabloidzie jako zamierzony środek oddziaływania na odbiorcę*, „Słowo. Studia językoznawcze” nr 8, s. 35–57, <https://doi.org/10.15584/slowo.2017.8.03>.
- CZELAKOWSKA A., 2008, *Językowe środki wartościowania negatywnego w wypowiedziach polityków*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis” nr 62, „Studia Linguistica” IV, s. 59–66.
- CZERNIAWSKA M., 2016, *O wartościach i ich zmianie – raport z badań porównawczych nad systemami wartości studentów*, „Kultura i Edukacja” nr 3 (113), s. 135–153, <https://doi.org/10.15804/kie.2016.03.08>.
- DUDA B., FICEK E., 2020, *Kolokacje pronominalne jako źródło tożsamościowych odniesień (na materiale relacji świadków powstania warszawskiego)*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 27, nr 2, s. 9–32, <https://doi.org/10.14746/pspsj.2020.27.2.1>.
- GOCÓŁ D., 2023, *Historia mówiona. Geneza, rozwój, koncepcje*, Lublin.
- JEDLIŃSKI R., 2000, *Językowy obraz świata wartości w wypowiedziach uczniów kończących szkołę podstawową*, „Prace Monograficzne – Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie”, nr 296, Kraków.
- KAJTOCH W., 2008, *Językowe obrazy świata i człowieka w prasie młodzieżowej i alternatywnej*, t. 1-2, Kraków.
- KIKLEWICZ A., 2018, *Wartościowanie jako kategoria semantyczna*, [w:] P. Stalmaszczyk (red.), *Metodologie językoznawstwa. Od diachronii do panchronii*, „Łódzkie Studia z Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego”, nr 8, Łódź, s. 103–140.
- KURCZAB H., 2012, *Z problemów wartości i wartościowania. Wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Dydaktyka” z. 7, s. 5–38.
- MACHÁLEK T., 2020, *KonText: Advanced and Flexible Corpus Query Interface*, [w:] N. Calzolari, F. Béchet, P. Blache, K. Choukri, Ch. Cieri, T. Declerck, S. Goggi, H. Isahara, B. Maegaard, J. Mariani, H. Mazo, A. Moreno, J. Odijk, S. Piperidis (red.), *Proceedings of the Twelfth Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2020), Marseille, 11-16 May 2020*, Paris, s. 7003–7008.
- MARZALEC J., 2010, *Powstanie Warszawskie: wojna, polityka, życie społeczne i mit*, [w:] K. Persak, P. Machciewicz (red.), *II wojna światowa*, „Polski Wiek XX”, t. 2, Warszawa, s. 337–375.
- NIEĆKO-BUKOWSKA B., 2018, *Oblicza odpowiedzialności. Perspektywa aksjolingwistyczna*, „Językoznawstwo – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu”, nr 38, Poznań.
- OSKIERA A. (red.), 2011, *Antynomie wartości. Problematyka aksjologiczna w językoznawstwie*, Łódź.
- PAJDZIŃSKA A., 1991, *Wartościowanie we frazeologii*, [w:] J. Puzynina, J. Anusiewicz (red.), *Język a kultura*, t. 3: *Wartości w języku i tekście*, Wrocław, s. 15–28.
- PRZYKLENK J., 2022, *Kiedy obcy jest blisko. „Obcy” w relacjach świadków historii na materiale Archiwum Muzeum Powstania Warszawskiego*, [w:] M. Hawrysz, M. Jurewicz-Nowak, I. Kotlarska (red.), *Bliskie otoczenie człowieka. Leksyka, teksty, dyskursy*, „Zielonogórskie Seminaria Językoznawcze”, Zielona Góra, s. 97–111.
- PUZYNINA J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.

- PUZYNNINA J., 2013, *Horyzonty aksjolingwistyki*, [w:] J. Puzynina, *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*, „Rozprawy Wydziału Filologicznego – Polska Akademia Umiejętności”, t. 83, Kraków, s. 123–139.
- RODZIEWICZ B., 2016, *Polacy, Rosjanie i Niemcy wobec wartości. Hierarchia i sposoby rozumienia jednostek aksjologicznych*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 28, s. 138–149, <https://doi.org/10.17951/et.2016.28.137>.
- SZACKA B., 2006, *Czas przeszły, pamięć, mit*, „Współczesne Społeczeństwo Polskie Wobec Przeszłości”, t. 3, Warszawa.
- WARTECKA A., 2015, *Analiza aksjolingwistyczna wybranych wypowiedzi chwalcących w programie telewizyjnym typu talent show*, [w:] I. Matusiak-Kempa, A. Naruszewicz-Duchlińska (red.), *Idee i wartości w języku i kulturze*, Olsztyn, s. 186–198.
- WITOSZ B., 2016, *Kategoria dyskursu w polonistycznej edukacji akademickiej*, [w:] W. Czachur, A. Kulczyńska, Ł. Kumięga (red.), *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, Kraków, s. 19–39.
- ZANIEWICZ J.E., 2015, *Wartości w piosenkach Powstania Warszawskiego*, [w:] I. Matusiak-Kempa, A. Naruszewicz-Duchlińska (red.), *Idee i wartości w języku i kulturze*, Olsztyn, s. 317–332.
- ŻUK G., 2016, *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Lublin.

**Ideas and Values in the Memoir Discourse of the Warsaw Insurgents
(Based on Interviews Available in the Oral History Archive of the Warsaw Uprising Museum)**

Abstract

The objective of the article is to present selected lexical ways of expressing ideas and values in the memoir discourse of the Warsaw Uprising participants (more precisely: in answers to the question concerning the sense of the uprising outbreak) and, on the basis thereof, to further define the axiological system of memory in the community of our interest, which consists of: dominant, declared and desired ideas/values; anti-values; basis of valuation. The source material comprises approximately 3.400 interviews developed as part of the project entitled the Oral History Archive of the Warsaw Uprising Museum, preserved in the form of transcripts and constituting the text base of the searchable corpus. The analyses are methodologically and theoretically based on the assumptions of linguistics of memory, corpus linguistics and axiolinguistics.